

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ
КАТЕДРА СТУДИЈА КРИМИНАЛИТЕТА

ОСНОВИ ИСКЉУЧЕЊА КРИВИЦЕ У
ЗАКОНОДАВСТВУ РС

- ДИПЛОМСКИ РАД -

Ментор:

Проф. др Младен Милошевић

Студент:

Катарина Живковић

108/16

Београд, 2022.

1. САДРЖАЈ

1. Увод.....	4
2. Појам кривице	6
2.1. Однос кривице и кривичне одговорности	6
2.2. Конститутивни елементи кривице.....	7
3. Основи искључења кривице.....	10
3.1. Неурачунљивост.....	10
3.1.1 Узроци и последице неурачунљивости.....	10
3.1.2. Кривичноправно дејство	12
3.2. Битно смањена урачунљивост	12
3.3. Стварна заблуда – појам и врсте.....	14
3.3.1. Кривичноправно дејство стварне заблуде.....	16
3.3.2. Заблуда о предмету, лицу и узрочној вези.....	17
3.4. Правна заблуда – појам правне заблуде.....	18
3.4.1. Кривичноправни значај правне заблуде.....	19
3.5. Сила и претња (принуда).....	20
3.5.1. Кривичноправни значај силе и претње.....	21
3.6. Кривичноправна реакција на криминалитет малолетника	22
4. Закључак	25
Литература	27

1. Увод

У овом раду говориће се о основама који доводе до искључења кривице у нашем законодавству. За почетак, у првом делу рада, објашњен је појам кривице, какво место има у дефинисању кривичног дела и кривичне одговорности, када је учинилац кривично одговоран за извршено дело. Даље, појашњен је однос два термина – кривице и кривичне одговорности, а потом и конститутивних елемената кривице. Шта то чини структуру кривице и у каквом су узајамном односу ти елементи, како зависе један од другог и чиме су условљени, говори се у наставку.

Потом долазимо до главног дела овог рада у коме је појединачно разрађен сваки од основа за искључење кривице. Први међу њима јесте неурачунљивост. Појашњен је појам неурачунљивости, како је дефинисан у закону, када се утврђује да ли је учинилац неког кривичног дела урачунљив, којим методама се утврђује такво стање, који су узроци и последице неурачунљивости, као и који је кривичноправни значај овог основа у законодавству. Након неурачунљивости, биће речи и о битно смањеној урачунљивост, у чему се разликује од неурачунљивости, како се утврђује, када постоји и који значај има у кривичном праву. Следећи основ о коме ће бити речи јесте стварна заблуда. Објашњено је шта је стварна заблуда, које врсте постоје и како се разликују. Обе врсте стваре заблуде могу бити отклоњиве или неотклоњиве, када је о којој реч и како се утврђује говори се у наставку, као и како постојање стваре заблуде утиче на постојање кривице учиниоца и како законодавство решава питање кривице у сваком од тих случајева. За крај овог основа, наведени су посебни облици стварне заблуде.

Правна заблуда јесте следећи институт који наше законодавство препознаје као основ за искључење кривице, а шта правна заблуда подразумева, шта је директна а шта индиректна правна заблуда, у чему се разликују, речено је даље у раду. Поред

тога биће речи и о схватањима која постоје о утицају правне заблуде на кривичну одговорност и од каквог су значаја.

Последњи међу основима који су приказани у раду јесу појмови силе и претње. Дефинисани су појам силе, врсте силе које постоје, потом и претња, као и који услови треба да буду испуњени да би нешто било претња и са чиме је не треба мешати. Даље се говори о значају употребе силе и претње у кривичном праву и због чега су нека питања још увек спорна законодавству.

За крај, кратко је приказано на који начин се регулише статус малолетних учинилаца кривичних дела и како старосно доба утиче на употребу мера и казни које се према њима могу применити.

На крају овог рада биће изложен кратак осврт на тему са најважнијим закључцима и сумираним чињеницама о којима је претходно било речи.

2. Појам кривице

Кривица, а посебно њен садржај неки су од кључних појмова у раду, па се дефинисање овог појма и објашњење његовог значења намеће као прва тема зарад лакшег разумевања остатка рада.

Кривица представља један од четири обавезна елемента у општем појму кривичног дела. Реформом кривичног законодавства у нашој земљи, усвојена је формална објективно-субјективна концепција општег појма кривичног дела. Према овој концепцији, кривично дело чине три објективна елемента (радња тј. дело, предвиђеност дела у кривичном закону и противправност) и један субјективни - кривица (Јовић, 2005, стр. 939). Да би нека радња била кривично дело, неопходно је да се она може учиниоцу приписати у кривицу. Приписати одређено дело некоме у кривицу, истовремено значи и то да му се приписује одговорност за то дело. Кривично је одговоран онај учинилац који је извршио радњу која је у закону предвиђена као кривично дело, која је противправна и која му се може приписати у кривицу. С обзиром на то да је за постојање кривичне одговорности неопходно остварење свих конститутивних елемената кривичног дела, како објективних тако и субјективног елемената, нужно се намеће питање односа појма кривичне одговорности и појма кривице. За одређивања појма кривице битне су две ствари: како се одредити њен однос са појма кривичне одговорности, и која ће се теорија прихватити приликом одређивања њеног појма (Стојановић, 2018, стр. 159).

2.1. Однос кривице и кривичне одговорности

Иако се појам кривичне одговорности више званично не помиње у закону, незванично је овај општеприхваћени термин и даље у употреби због чега и говоримо о његовом односу са кривицом и начином на који је закон решио ово питање.

Кривична одговорност је посебна врста правне одговорности. Свака правна одговорност испољава се као обавеза одређеног субјекта да извршава обавезе прописане правном нормом. Те обавезе се могу односити на давање, неко чињење или трпљење. Субјект који не изврши одговарајућу обавезу дужан је да трпи последице (правне санкције) због таквог свог понашања. Када се ради о кривично правној одговорности, онда се она испољава у обавези субјекта да трпи санкције због свог скривљеног понашања којим се прекршио кривичну норму. Сви видови правне одговорности имају несумњиву социјалну функцију да се успостави првобитна социјална равнотежа нарушена повредом правне норме. Та функција се остварује и применом кривичног права кроз изрицање и извршење изречене кривичне санкције одговорном учиниоцу који протиправно оствари законско биће кривичног дела. Према томе, израз кривична одговорност употребљава се прескриптивно када се има у виду законом прописана обавеза било ког лица да нешто учини, не учини или трпи, под претњом примене кривичне санкције према њему, ако се не понаша на прописани начин (Мрвић – Петровић, 2017, стр. 129).

Постојање свих елемената кривичног дела (радње, предвиђености у закону, противправности и кривице), истовремено значи и постојање кривичне одговорности која је основ за примену кривичних санкција, пре свега казне (Стојановић, 2018, стр. 161).

2.2. Конститутивни елементи кривице

Како постојање кривице води постојању кривичне одговорности (када су присутни и сви остали елементи) тако кривица има своје елементе који морају да постоје да би и она сама постојала.

Према члану 22. Кривичног Законика („Сл.гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019), кривица постоји ако је учинилац у време када је извршио кривично дело

био урачунљив и поступао са умишљајем, а био је свестан или је био дужан и могао бити свестан да је његово дело забрањено Кривица може постојати и онда када је учинилац поступао из нехата ако то закон изричино предвиђа. Структуру кривице, према КЗ, чине три компоненте: 1) урачунљивост, 2) умишљај или нехат и 3) свест (или дужност и могућност свести) о противправности. Изостанак једног од та три елемента води закључку о непостојању кривице. Ново у том решењу у односу на раније кривичноправно законодавство јесте то што се као конститутивни елемент кривице јавља и свест о противправности. Та свест не мора увек да постоји, довољно је да су постојале дужност и могућност да се таква свест има (Стојановић, 2018, стр. 162).

Иако структуру кривицу чине три елемента која се појмовно и садржајно разликују, између њих постоји међусобни однос у смислу да један елемент условљава постојање другог. Тако, умишљаја (па и нехата) као облика кривице не може бити без урачунљивости. И непостојање свести о противправности даје други смисао умишљају и нехату тј. обесмишљава упућивање прекора за такво дело. Ни свест о противправности не значи ништа у погледу кривице, ако нема умишљаја или нехата код нехатних кривичних дела као и што урачунљивост без умишљајног (или нехатног) дела не води постојању кривице. Зато утврђивање кривице, иако се чини да се у највећем броју случајева све своди на утврђивање умишљаја (или нехата), није једноставно. Не само да се мора водити рачуна о међусобном односу ова три елемента кривице, већ се мора имати у виду и то да сва три елемента кривице имају и своју нормативну компоненту. Осим психичког стања и психичког односа према учињеном делу та компонента даје основ да се дође до оцене о томе да се учинилац није понашао у складу са правним нормама и да је могао у конкретном случају да избегне кршење кривичноправне норме, те да му се због тога може упутити прекор. Та оцена не би била могућа да у састав кривице не улази и свест о противправности. Учиниоцу се може упутити прекор у виду казне само ако је имао нормалан

психички апарат (урачунљивост), ако је према делу имао одређени психички однос (умишљај или нехат) и ако је код њега постојала или могла да постоји свест о противправности онога што чини (Стојановић, 2018, стр. 162-163).

Кривични законик у члану 2. наводи да се казна и мере упозорења могу изрећи само чиниоцу који је крив за учињено кривично дело. Кривични законик полази од тога да се кривица може и степеновати што има одређене импликације на плану одмеравања казне (чл. 54 КЗ), избора кривичне санкције (чл. 66. и 77. КЗ), као и примене неких института (Стојановић, 2018, стр. 163).

3. Основи искључења кривице

3.1. *Неурачунљивост*

Шта се дешава када нема једног од основних елемената кривице тј. урачунљивости? С обзиром на то да се урачунљивост претпоставља а неурачунљивост утврђује, закон предвиђа неурачунљивост као основ за искључење кривице.

У кривичном праву постоји презумпција урачунљивости. Наиме, увек се полази од претпоставке да је сваки пунолетан учинилац кривичног дела душевно нормалан, па стога и урачунљив. У пракси, то значи да се код сваког учиниоца кривичног дела неће у кривичном поступку утврђивати урачунљивост већ само код оног учиниоца у чију се нормалност посумња на основу његовог понашања (Јовашевић, 2006, стр. 642). Тада је дужност суда да у случају сумње у погледу урачунљивости утврђује да ли она код учиниоца постоји или не постоји. То практично значи, да се код сваког учиниоца не утврђује урачунљивост, већ неурачунљивост, тј. да ли код учиниоца кривичног дела постоји каква душевна поремећеност која може да утиче на могућност расуђивања и одлучивања, као и да ли је тај утицај био од значаја и од коликог значаја за извршење кривичног дела. Пошто је неурачунљивост изузетак од редовне ситуације урачунљивости у члану 23. став 2. КЗ урачунљивост се одређује негативно, тј. каже се да је „неурачунљив онај учинилац који није могао да схвати значај свог дела или није могао да управља својим поступцима услед душевне болести, привремене душевне поремећености, заосталог душевног развоја или друге теже душевне поремећености“ (Мрвић – Петровић, 2017, стр. 137).

3.1.1 *Узроци и последице неурачунљивости*

За постојање неурачунљивости потребно је пре свега утврдити постојање одређених стања поремећаја човекове психе, а истовремено и утврдити да су таква стања имала одређени утицај на психу учиниоца у часу извршења кривичног дела.

Ово питање суд процењује уз помоћ вештака. Уобичајено се користе три методе утврђивања неурачунљивости: биолошка (етиолошка), психолошка и мешовита (биолошко – психолошка).

Биолошка метода примењује се при утврђивању узрока патолошког стања човекове психе: душевне болести, привременог душевног поремећаја, недовољног душевног развоја или друге теже душевне поремећености. Приликом примене ове методе само константовање постојања патолошког стања аутоматски искључује урачунљивост, те се даље не испитује да ли је у конкретном случају патолошко стање утицало на психичке функције учиниоца или није.

Психолошка метода састоји се у утврђивању психолошких сметњи, па се сматра да је учинилац био неурачунљив ако у време извршења кривичног дела није могао схватити значење свог дела или владати својом вољом, без обзира на то да ли постоји патолошко стање које је проузроковало те поремећаје у сфери свести или воље.

Мешовита метода састоји се од утврђивања постојања како патолошких стања, тако и психичких сметњи које следе услед таквог патолошког стања. Да би се једна особа сматрала неурачунљивом потребно је утврдити постојање одређене болести или поремећаја као узрока неурачунљивости, а постом да ли је тај узрок довео до последице у виду немогућности схватања значаја свог дела или владања својом вољом (Мрвић –Петровић, 2017, стр. 138).

Приликом утврђивања неурачунљивости суд се мора придржавати правила и неурачунљивост утврђивати искључиво у време извршења противправне радње (*in tempore criminis*) и у односу на конкретно кривично дело (*in concreto*). Неурачунљивост се процењује у време извршења противправне радње. Испитује се да ли је учинилац у време када је радио или био дужан да ради могао схватити значење својих поступака и владати својом вољом. Није битно о ком се узроку

наурачунљивости ради, јер се може догодити да душевни болесник поступа у слободном тренутку, тј. у тренутку када није ни у стању маније, ни депресије, па би се могао сматрати урачунљивим. Психички поремећај који је прегходио извршењу противправне радње, ако у време извршења противправне радње није испољен, није релевантан за кривицу. Такође, урачунљив је онај код кога психички поремећај настане тек после извршења противправне радње. Неурачунљивост се утврђује само у односу на конкретно кривично дело, па је могуће да лице у односу на неко кривично дело буде урачунљиво, а у односу на друго наурачунљиво (Мрвић – Петровић, 2017, стр. 141-142).

3.1.2. Кривичноправно дејство

Најважнија последица утврђене неурачунљивости јесте искључење кривице. Кривично правно дејство утврђене неурачунљивости јесте да неурачунљиво лице није криво и да се према њему не може применити казна нити друге кривичне санкције намењене кривом учиниоцу. Према неурачунљивом лицу које својим понашањем оствари објективно неправо, под условима прописаним законом, може се применити мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи или мера безбедности обавезног психијатријског лечења на слободи, а уз њих и мере безбедности забране вршења позива, делатности или дужности, забрана управљања моторним возилом и одузимање предмета. Ово се ради када постоји озбиљна опасност да учинилац учини ново тешко кривично дело и да је ради отклањања те опасности потребно његово лечење у здравственој установи (Грубач, 2006, стр. 533-534).

3.2. *Битно смањена урачунљивост*

Као специфично, прелазно стање у коме учинилац није у потпуности ни урачунљив ни неурачунљив закон предвиђа неке посебне одредбе за учиниоце кривичних дела у оваквом стању у институту битно смањене неурачунљивости.

Настанак идеје о кривичноправном институту битно смањене урачунљивости везује се за 19. век, када долази до суштинских промена у психијатрији у погледу схватања душевних болести, где се на њих више не гледа као на болести које имају само биолошки узрок, већ се доводе у везу и са чиниоцима околине као изазивачима оваквих стања (Дракић, 2016, стр. 53). Зато право уважава чињеницу да способности учиниоца да схвати значај свог дела или да управља својим поступцима могу бити значајно смањене, иако нису потпуно искључене. У ту сврху примењују се одредбе о битно смањеној урачунљивости учиниоца (Мрвић – Петровић, 2017, стр. 142).

Према члану 23. став 3. КЗ, битно смањена урачунљивост постоји када је способност учиниоца кривичног дела да схвати значај свог дела или способност да управља својим поступцима била битно смањена, али не и потпуно искључена, услед неког од следећих разлога: душевне болести, привремене душевне поремећености, заосталог душевног развоја или друге теже душевне поремећености. То значи да се битно смањена урачунљивост процењује по истом биолошко-психолошком методу као и неурачунљивост. Али за разлику од неурачунљивости, код битно смањене урачунљивости довољно је да је моћ расуђивања или моћ одлучивања учиниоца у моменту извршења кривичног дела била битно смањена, иако није била потпуно искључена. Пошто објективно има смањене способности расуђивања и одлучивања, он тешко може да се прилагоди правним захтевима да се понаша на одређени начин. Битно смањена урачунљивост мора да се утврђује у сваком случају и не сме се претпоставити (Мрвић – Петровић, 2017, стр. 142-143).

Кривичноправно дејство

Битно смањено урачунљив учинилац је крив, њему се могу изрећи санкције као и сваком другом урачунљивом учиниоцу, али закон, уважавајући специфичност његовог стања, предвиђа факултативно ублажавање казне као и могућност

изрицања мере безбедности обавезног психијатриског лечења и чувања у здравственој установи уз казну. Ова мера се не изриче на одређено време, него траје колико и потреба за лечењем и чувањем таквог учиниоца кривичног дела (Јекић, 1998, стр. 456-457). Битно смањена урачунљивост процењује се тако што се утврди постојање једног од биолошких основа неурачунљивости, а потом се утврђује да ли је због утицаја тих биолошких основа била битно смањена или отежана могућност расуђивања или могућност управљања властитом вољом. У судској пракси, битно смањена урачунљивост се много чешће среће за разлику од неурачунљивости (Мрвић – Петровић, 2017, стр. 143).

3.3. Стварна заблуда – појам и врсте

Иако је наводимо као основ за искључење кривице, постоји више врста заблуда и не води увек свака ка томе, већ само под одређеним условима. Зато институт стварне заблуде има велики значај и у теорији и у пракси кривичног права.

„Заблуда означава непостојање представе или постојање погрешне или непотпуне представе о некој стварној околности кривичног дела.“ (Јовашевић, 2006, стр. 695). Према неким ауторима, заблуда се разликује од незнања, које представља одсуство сваке представе, док заблуда означава непотпуност представе или постојање погрешне представе о некој околности, чињеници, појави, итд (Јовановић, 1973, стр. 209-210). Кривични законик (члан 28. став 1) разликује две врсте стварне заблуде: 1) заблуду о стварним обележјима бића кривичног дела и 2) заблуду о разлозима искључења противправности, тј. о основима који искључују постојање кривичног дела. У нашој кривичноправној литератури се ове две врсте стварне заблуде често називају стварном заблудом у ужем смислу (стварна заблуда о обележјима бића кривичног дела) и стварном заблудом у ширем смислу (стварна заблуда о основама искључења противправности) (Стојановић, 2018, стр. 184-185).

Стварна заблуда о бићу кривичног дела постоји онда када код учиниоца не постоји свест, или постоји погрешна свест о било којој стварној околности која улази у биће кривичног дела (нпр. заблуда у погледу радње извршења, последице, узрочног односа, објекта радње, средства извршења, итд.). Стварна заблуда постоји и онда када у потпуности недостаје свест о стварној околности, као и онда када свест о тој околности постоји, али је погрешна. На пример, мислећи да је реч о освежавајућем напитку, извршилац погрешно да другом лицу да попије течност која садржи смртоносни отров. Није неопходно да је учинилац у заблуди у погледу неког стварног обележја у целини. Заблуда се може односити и на само једну стварну околност, која чини саставни део неког обележја кривичног дела, уколико је то пресудно за постојање кривичног дела (Стојановић, 2018, стр. 187).

Стварна заблуда о околностима које искључују противправност постоји онда када је учинилац у заблуди у погледу неке стварне околности чије би постојање, уз друге услове, водило искључењу постојања кривичног дела. Тако би, на пример, стварна заблуда у ширем смислу постојала у случају када лице А. нанесе телесну повреду лицу Б. погрешно држећи да га је ово напало те да се налази у нужној одбрани. Лице А. је било свесно своје радње и последице које ће из ње произаћи, тј. да остварује обележја кривичног дела тешке телесне повреде, али је веровало да је нападнуто и да ово дело врши у нужној одбрани која, када би заиста постојала, чинила би ово дело дозвољеним, с обзиром на то да нужна одбрана искључује противправност и друштвену опасност дела. Међутим, стварни напад не постоји, па нема ни нужне одбране. Постоји само уображена, путативна нужна одбрана¹ (Јовановић, 1973, стр. 210).

¹ Путативна нужна одбрана представља недостатак свести код учиниоца о извесној стварној околности, погрешна представа и уверење да је нападнут, да се налази у непојећој (реално и објективно) нужној одбрани. У ствари, ради се о уображеној, непостојећој нужној одбрани. (Томановић, 1995, стр. 128)

Обе врсте стварне заблуде могу бити неотклоњиве или отклоњиве. Неотклоњива заблуда постоји када учинилац није био дужан нити могао да има правилну представу о стварним околностима дела. Тада постоји заблуда која је настала стицајем околности, а не услед нехата самог учиниоца. Зато, учинилац који је извршио кривично дело у неотклоњивој стварној заблуди не може кривично одговарати ни за умишљај ни за нехат. Отклоњива заблуда постоји када је учинилац имао погрешну представу о обележјима кривичног дела или о околностима које искључују друштвену опасност и противправност дела, иако је био дужан и могао имати правилну представу о тим околностима. Ако је учинилац био дужан да има правилну представу о стварним околностима дела и ако је према својим личним својствима могао да има такву представу, а он је међутим није имао, онда је он био у заблуди из нехата. Он је доспео у заблуду због недовољне пажње коју је могао имати или непредвидљивости коју је могао отклонити (Јовановић, 1973, стр. 211).

3.3.1. Кривичноправно дејство стварне заблуде

Основно питање које се поставља код стварне заблуде јесте њен утицај на постојање кривице учиниоца. Кривични законик предвиђа да лице које у време извршења кривичног дела није било свесно неког његовог законом одређеног обележја, или које је погрешно узело да постоје околности према којима би, када би оне стварно постојале, то дело било дозвољено, није кривично одговорно. Али ако је учинилац био у заблуди услед нехата, кривично је одговоран за кривично дело учињено из нехата у случају када закон за такво дело одређује кривичну одговорност. Из овога произлази да стварна заблуда о бићу кривичног дела, без обзира на то да ли је отклоњива или неотклоњива увек искључује умишљај. За постојање умишљаја потребно је да постоји свест о стварним околностима кривичног дела, што код стварне заблуде не постоји. И стварна заблуда у погледу основа који искључују

противправност искључује умишљајну кривицу. Само неотклоњива стварна заблуда, како у ужем тако и у ширем смислу, искључује и умишљај и нехат, тј. увек искључује кривицу, а тиме и кривично дело. У случају отклоњиве стварне заблуде, тј. када је учинилац био у заблуди услед свог нехата, постојаће кривично дело учињено из нехата када закон такво кривично дело предвиђа (Стојановић, 2018, стр. 188-189).

3.3.2. Заблуда о предмету, лицу и узрочној вези

Постоје и неки посебни облици заблуде о некој чињеници која је са кривичноправног становишта ирелевантна јер не доводе до искључења кривице у конкретним случајевима. То су заблуда о предмету радње и заблуда о лицу.

Заблуда о предмету (*error in objecto*) постоји онда када учинилац погрешно мисли да врши кривично дело према једном предмету, а врши га заправо према неком другом предмету. Оваква заблуда је без значаја за постојање кривичне одговорности јер не искључује умишљај. Заблуда о лицу (*error in persona*) постоји када учинилац сматра да врши кривично дело према једном лицу а у ствари га врши према другом лицу. Ни ова заблуда не искључује кривицу, јер идентитет лица по правилу није обележје кривичног дела. Посебан случај заблуде јесте заблуда о узрочној вези или промашај циља радње (*aberratio ictus*) која постоји онда када се не подударају замишљена и остварена узрочна веза, тј. када учинилац предузме радњу ради остварења кривичног дела на једном објекту, али промаши и погоди неко друго лице или предмет. Учинилац ће тада одговарати за два кривична дела учињена једном радњом, за кривично дело које је са умишљајем покушао, и за оно које је остварио из нехата (Јовановић, 1973, стр. 211-212).

3.4. Правна заблуда – појам правне заблуде

И док код стварне заблуде учинилац не зна за неку стварну околност која улази у биће кривичног дела, или погрешно сматра да постоји нека околност чијим би постојањем била искључена противправност, код правне заблуде учинилац није свестан да је његово дело уопште предвиђено као кривично дело, или није свестан правног значаја тих околности.

Правна заблуда подразумева непостојање свести о томе да се чини кривично дело, односно да се предузима правом забрањено понашање. Код лица које се налази у правној заблуди нема свести о правној забрањености дела које предузима. Учинилац има свест о свим стварним околностима дела и тачно зна шта ради, али сматра да је такво понашање допуштено. Та врста правне заблуде уобичајено се назива директном правном заблудом. У случају директне правне заблуде учинилац не зна да је оно што чини правом забрањено. За свест о противправности код учиниоца није довољна свест о друштвеној штетности понашања које се предузима, или о томе да се тим понашањем крше моралне норме, али није потребно ни да постоји свест о томе да је то понашање предвиђено као одређено кривично дело, довољно је само да постоји свест о томе да је неко понашање супротно праву. Правна заблуда постоји не само онда када се уопште не познаје правна норма, већ и у случају њеног погрешног тумачења. У оба случаја код учиниоца не постоји свест да је његово поступање правом забрањено (Стојановић, 2018, стр. 190).

Могуће је да правна заблуда постоји у погледу околности које искључују противправност у кривичном праву. У том случају учинилац погрешно процењује постојање правних услова за примену неког од тих основа, или погрешно сматра да нешто представља основ који искључује кривичну противправност. На пример, када учинилац сматра да је искључена противправност његовог понашања из разлога које правни поредак не уважава, на пример, да је дозвољена нужна одбрана

на нужну одбрану, или да је дозвољена нужна одбрана и онда када је напад престао. Тада се каже да постоји тзв. индиректна правна заблуда (Мрвић-Петровић, 2017, стр. 165).

3.4.1. Кривичноправни значај правне заблуде

Када говоримо о кривичноправним дејствима правне заблуде, и овде постоји разлика између отклоњиве и неотклоњиве заблуде. Правна заблуда је неотклоњива ако учинилац не само да није знао да је његово дело забрањено, него није могао и није био дужан да зна да је његово дело забрањено (чл. 29. ст. 2). Како се кривица заснива на дужности и могућности да неко буде свестан забрањености свог дела, непостојање те свести искључује кривицу, што предвиђа и КЗ у члану 22. Али, да би то био случај, треба водити рачуна о врсти кривичних дела која је неко учинио. На пример, у погледу оних понашања која су универзално предвиђена као кривична дела (*mala in se*), и то од најстаријих времена (убиство, силовање, разбојништво, крађа), учинилац се не може са успехом позивати на правну заблуду. Другачија је ситуација са новијим кривичним делима која су специфична за конкретно друштво у коме су прописана (на пример, против саобраћаја, у области привреде или финансијског пословања, у вези са културним специфичностима дате средине и слично). Учинилац може бити у правној заблуди у погледу тих кривичних дела (Мрвић-Петровић, 2017, стр. 166).

Отклоњива правна заблуда постоји када учинилац није знао да је дело забрањено, али је то био дужан и могао је да зна (члан 29). Отклоњива правна заблуда искључује свест о противправности, али не и могућност постојања свести о противправност па се зато постојање кривице ни не доводи у питање. Зато закон предвиђа да се учиниоцу казна може ублажити уколико је учинио кривично дело у отклоњивој правној заблуди (Стојановић, 2018, стр. 196).

3.5. Сила и претња (принуда)

Као посебни основи за искључење постојања кривичног дела постоје сила и претња, у ситуацијама када учинилац оствари биће кривичног дела под дејством принуде односно неког спољног притиска који онемогућава спровођење сопствене воље.

Сила се дефинише као употреба снаге према неком лицу, која је усмерена на то да лице изврши одређену радњу (чињење или нечињење). При употреби силе употребљена снага може бити телесна или механичка, а КЗ (чл. 112, ст.12) под појмом силе сматра и примену хипнозе или омамљујућих средстава с циљем да се неко против своје воље доведе у несвесно стање или онеспособи за отпор. Сила као таква може бити апсолутна или компулзивна. Апсолутна или неодољива у случају ако је услед употребљене снаге онај према коме је употребљена сила био потпуно лишен могућности да донесе одлуку о чињењу или нечињењу или ако је био спречен да своју одлуку реализује (Срзентић и сар., 1961, стр. 150-151).

Кривични закон наводи да када је према неком била примењена сила таквог интензитета којој се није могао одупрети, већ је био принуђен да оствари биће неког кривичног дела, кривично дело не постоји јер није било вољне радње, и тада се извршиоцем кривичног дела сматра оно лице које је применило неодољиву силу (чл. 21 КЗ).

Компулзивна сила постоји у случају када услед употребљене снаге принуђени није лишен могућности да донесе одлуку, али је дејством силе његова одлука изнуђена. Компулзивна сила може бити непосредна и посредна. Непосредна је она сила које се употребљава према оном лицу које се принуђава на одређено чињење или нечињење. Посредна је сила она која се непосредно употребљава према неком трећем лицу (обично према блиским сродницима принуђеног), а изузетно и према стварима, да би се на тај посредан начин утицало на вољу лица које се принуђава (Срзентић и сар., 1961, стр. 151).

Употребом компулзивне силе није дакле искључено одлучивање принуђеног, али је донесена одлука формирана под утицајем употребе спољне, физичке снаге. Пошто таква сила не искључује вољну радњу, законом је предвиђено да се учиниоцу казна може ублажити (чл. 21 КЗ).

Када је претња у питању, она је дефинисана као изјава неког лица којом ставља другом лицу у изглед неко зло које је подобно да утиче на одлучивање у одређеном правцу. Изјава којом се ставља у изглед неко зло може бити усмена или писмена. При томе онај који прети мора да представи ствари тако да ће он сам нанети зло или да ће допринети да зло буде нанесено. У супротном, ако неко само упозорава другог да ће га неко зло снаћи ако не изврши одређену радњу, а да при томе он сам неће имати никаквог утицаја на наступање зла, онда то није претња, већ опомена. За појам претње није потребно да је лице које прети заиста и спремно да спроведе претњу у дело, нити мора постојати могућност да се претња оствари. Потребно је, међутим, да лице коме се прети има основа да према конкретним околностима схвати претњу као озбиљну и као могућу (Срзентић и сар., 1961, стр. 151).

Зло којим се прети не треба схватити као било који неповољни догађај за оног коме се прети, или као неку непријатност, већ нешто што ће за њега бити осетно зло. Код многих кривичних дела се захтева квалификована претња, она којом се у изглед ставља тачно одређено зло, обично да ће се напасти живот или тело пасивног субјекта или њему блиског лица (Стојановић, 2013, стр. 8).

3.5.1. Кривичноправни значај силе и претње

Једно од спорних питања у теорији кривичног права јесте оно о кривичноправном значају употребе принуде. И док у случају употребе апсолутне силе постоји сагласност да нема кривичног дела јер нема једног његовог основног елемента, остаје питање да ли се учинилац који је учинио кривично дело под утицајем

компулзивне силе или претње може сматрати кривим за то дело (Стојановић, 2018, стр. 197).

У зависности од различитих субјективних или објективних околности под којима је неко кривично дело извршено, постоје решења које могу олакшати позицију лицу које је под дејством компулзивне силе или претње предузело радњу кривичног дела. То лице се може позвати на крајњу нужду (пре свега у случају претње), на основу које би, ако су испуњени сви услови за крајњу нужду, било искључено постојање кривичног дела (чл. 20 КЗ). Овакво решење није идеално јер у том случају долази до искључења противправности, а не кривице. Тада у односу на лице које је применило принуду, и које се може сматрати посредим извршиоцем, кривично дело не постоји, и оно би могло да одговара само за кривично дело принуде, што је неприхватљиво, нарочито у оним случајевима када је принудио друго лице да изврши неко тешко кривично дело. У ређим случајевима могуће је да под утицајем компулзивне силе и претње буде искључена кривица учиниоца тиме што ће бити искључена урачунљивост (чл. 23, ст. 2) због постојања привремене душевне поремећености под чијим утицајем лице није било способно за расуђивање или за управљање својим поступцима. Исти разлог може да услови и настанак битно смањене урачунљивости код особе која је начинила кривично дело (чл. 23, ст. 3) и тада би постојали услови за факултативно ублажавање казне (Мрвић-Петровић, 2017, стр. 125).

У случају када компулзивна сила и претња не искључују кривицу важећи КЗ садржи одредбу према којој они представљају факултативни основ за ублажавање казне (члан 21. став 2).

3.6. Кривичноправна реакција на криминалитет малолетника

Како у савременом кривичном праву, тако и у нашем кривичном законодавству, малолетници имају посебан статус који се регулише различито од статуса

пунолетних учиниоца кривичних дела. Њихов положај регулисан је Законом о Малолетним Учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

За почетак, овај закон у члану 2. (Сл.гласник РС, бр. 85/2005.) предвиђа да се не могу изрећи кривичне санкције ни применити друге мере које овај закон предвиђа лицу које у време извршења противправног дела, које је у закону предвиђено као кривично дело, није навршило четрнаест година. Малолетник се до тог узраста сматра кривично неодговорим дететом и према њему могу бити примењени само законски прописи којима се регулишу породични односи. Таква деца предају се органима старатељства који према њима предузимају одговарајуће мере у склопу социјалног старања. Закон даље (члан 3.), осим деце, разликује и млађе малолетнике (лице које је у време извршења кривичног дела навршило четрнаест година, али није навршило шеснаест година); старије малолетнике (у време извршења кривичног дела има навршених шеснаест али нема навршених осамнаест година); и млађе пунолетно лице (које је у време извршења кривичног дела навршило осамнаест година, а у време суђења није навршило двадесет и једну годину) (Мрвић-Петровић, 2017, стр. 337).

Разлика између млађих и старијих малолетника је битна због различитих кривичних санкција које се према њима могу применити. Према свим малолетницима могу се применити васпитни налози, али се од кривичних санкција према млађим малолетницима могу применити искључиво васпитне мере, док се према старијим малолетницима, сем васпитних мера, изузетно може и одредити казна малолетничког затвора. Према малолетним учиниоцима кривичних дела могу се применити и све мере безбедности (чланови 5 и 9. ЗМУ).

Целокупни систем санкција намењених малолетним учиниоцима кривичног дела заснован је на заједничком деловању правосудних органа и других органа

задужених за заштиту деце, који би здружено деловали у најбољем интересу детета. Санкције које се изричу су прилагођене личности малолетника и треба да остварују посебне циљеве васпитног усмеравања, подршке, рехабилитације и реинтеграције малолетника у друштво (Мрвић-Петровић, 2017, стр. 335).

4. Закључак

С обзиром на дефиницију појма кривичног дела коју је прихватило наше законодавство, на основу које се разликују четири елемента кривичног дела – три објективна и један субјективни, кажемо да је кривично одговоран онај учинилац који изврши неку радњу која је у закону предвиђена као кривично дело, која је противправна и која се учиниоцу може приписати у кривицу. Само онда када постоје сви елементи кривичног дела постоји и кривична одговорност учиниоца а она је основ за примену одговарајућих кривичних санкција.

Кривица као један од елемената кривичног дела такође има своју структуру и своје компоненте - урачунљивост, умишљај или нехат и свест (или могућност свести) о противправности. Сви ови елементу морају постојати у време када је учинилац извршио кривично дело како би постојала и сама кривица. Непостојање неког од ових елемената води до непостојања кривице. Наш закон предвиђа неколико разлога на основу којих може доћи до искључења кривице или до ублажавања казне учиниоцу ако су испуњени одређени услови.

За почетак, један од њих јесте неурачунљивост, односно немогућност учиниоца да схвати значај свог дела или управља својим поступцима услед неког душевног поремећаја. Таквим учиниоцима се не могу изрећи кривичне санкције већ само одређене мере безбедности. Постоје и ситуације када способности учиниоца да схвате значај свог дела или да управљају својим поступцима нису потпуно искључене већ само битно смањене. Ти учиниоци се третирају и подлежу кривичним санкцијама као и сви други урачунљиви учиниоци, али закон уважава таква стања и предвиђа могућност факултативног ублажавања казне.

За ситуације када учинилац нема представу или има погрешну или непотпуну представу о некој стварној околности кривичног дела, кажемо да се налази у заблуди. Закон предвиђа да оно дело које је учињено у неотклоњивој стварној

заблуди није кривично дело (када учинилац није био дужан и није могао да избегне заблуду у погледу неке стварне околности кривичног дела или у погледу неке стварне околности која би, када би стварно постојала, чинила то дело дозвољеним). Међутим, ако је учинилац био дужан и могао да има правилну представу о стварим околностима дела, а он је није имао, тада кажемо да је био у заблуди из нехата и тада ће постојати кривично дело учињено из нехата.

Постоји још једна врста заблуде – правна, која подразумева да учинилац нема свест о томе да чини правом забрањено дело. И овде постоји разлика између неотклоњиве правне заблуде - где учинилац није знао и није ни био дужан да зна да је његово дело забрањено, при чему долази до искључења кривице; и отклоњиве правне заблуде – када учинилац није знао да је дело које чини забрањено а ипак је био дужан и могао је то да зна, па се зато тада учиниоцу казна може само ублажити.

Када се кривично дело учини под дејством принуде односно силе или претње, такође може доћи до искључења кривице или ублажавања казне. Тачније, онда када је дело учињено под дејством апсолутне тј. неодољиве силе, при чему нема вољне радње код непосредног учиниоца, у односу на њега нема ни кривичног дела. Тада се извршиоцем кривичног дела сматра лице које је применило неодољиву силу. Ако је кривично дело учињено под дејством компулзивне силе или претње, учиниоцу се казна може ублажити. Међутим, генерализација и покушај да се нађе исто решење за све ситуације које постоје у пракси је неприхватљиво, па се питање утицаја компулзивне силе и претње мора решавати у зависности од датих околности и конкретних случајева.

Као посебна врста учиниоца кривичних дела издвајају се малолетни учиниоци а њихов положај регулисан је посебним законом а сет мера и санкција које се примењују према њима усмерени су ка едукацији и рехабилитацији и поновном повратку у друштво.

Литература

- Грубач, М. (2006). *Кривично процесно право*. Београд: Правни факултет Универзитета Унион и Службени гласник.
- Дракић, Д. (2016). *Теорија кривичног права: одабране теме*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица*. Службени гласник РС, бр: 85/2005.
- Јекић, З. (1998). *Кривично процесно право*. Београд: ГДП „Димитрије Давидовић“ Смедерево.
- Јовановић, Љ. (1973). *Кривично право, општи део*. Београд: Научна књига.
- Јовашевић, Д. (2006). *Лексикон кривичног права*. Београд: Службени гласник.
- Јовашевић, Д. (2006). Основи који искључују кривицу. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 78 (12), 640-659.
- Јовић, М. (2005). Кривица у новом Кривичном Законику Републике Србије. *Безбедност*, 47(6), 938-949.
- Кривични Законик*. Службени гласник РС, бр: 85/2005-30, 88/2005-51 (исправка), 107/2005-171 (исправка), 72/2009-53, 111/2009-36, 121/2012-3, 104/2013-3, 108/2014-3, 94/2016-7, 35/2019-3.
- Мрвић – Петровић, Н. (2017). *Кривично право, општи део*. Београд: Правни факултет Универзитета Унион у Београду.
- Срзентић, Н., Стајић, А. (1961). *Кривично право ФНРЈ, Општи део*. Београд: Савремена администрација.
- Стојановић, З. (2013). О појму претње у кривичном праву. *Журнал за криминалистику и право*, 18 (2), 1-16.
- Стојановић, З. (2018). *Кривично право: општи део*. Београд: Правна књига.
- Томановић, М. (1995). *Нужна одбрана и крајња нужда*. Београд: Службени лист СРЈ.

ИЗЈАВА О АКАДЕМСКОЈ ЧЕСТИТОСТИ

Изјављујем да сам у приложеном раду поштовао/ла сва правила о академској честитости.

Овај писани рад резултат је искључиво мог личног рада, темељи се на мојим истражиањима и ослања се на наведену литературу.

У Београду, дана _____ године.

Потпис студента:
